

MAJERIKOVÁ, Milica: *Vojna o Spiš. (Spiš v politike Poľska v medzi-vojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov.)* Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, 116 s. + prílohy. (MARTIN LACKO)

Za pomerne dlhým titulom sa skrýva útla, no mimoriadne zaujímavá vedecká monografia historičky Milice Majerikovej (1977). Prácu posúdil jediný vysokoškolský profesor slovenského pôvodu v Poľsku a znalec sporných slovensko-poľských dejín 20. storočia, Jozef Čongva.

Rodáčka zo Spišskej Starej Vsi si zvolila problematiku úzko súvisiacu s jej rodným regiónom. Ten sa stal v prvej polovici 20. storočia jablkom sváru medzi ČSR (resp. Slovenskom) a Poľskom, hoci vo vedomí laickej i odbornej verejnosti sa konflikt neetabloval zďaleka v takej miere, ako napr. maďarsko-slovenský historický spor.

Ako je známe, v júli 1920 sa muselo Československo (v praxi však Slovensko) vzdať 14 (resp. 12) oravských a 13 spišských obcí, ktoré – napriek všemožnému odporu zo strany ich obyvateľstva – pripadli Poľsku. Ako konštatuje autorka hneď v úvode, získaním 13 slovenských obcí na Spiši sa záujem Poľska o región neskončil. Naopak, pokračoval aj v medzivojnovom období, keď sa poľská politika snažila o anexiu jeho ďalších častí a jej záujem oň, hoci v iných podobách, trvá dodnes (s. 5). No zatiaľ čo snahy o expanziu ani väčšie či menšie územné zisky nie sú v dejinách politiky ničím novým, prekvapivejšie je, že tejto imperiálnej politike robia dodnes pomocné barličky aj niektorí poľskí historici, ktorí ešte aj v 21. storočí vyhlasujú Oravu i Spiš za etnicky poľské (!) regióny vystavené „krutej slovakizácii“. Podobné historické nezmysly sa dokonca dostávajú aj do najnovších učebníc pre poľských žiakov (s. 8-10).

Po historickom prehľade starších dejín Spiša v 2. a 3. kapitole sa autorka bližšie venuje zlomovému obdobiu rokov 1918 – 1920. Obnovený poľský štát sa vtedy, namiesto politiky mierového spolužitia so susedmi, začal orientovať na expanziu. Jeho cieľom – a najväčšou hrozbou Slovenska – bolo vytvorenie spoločnej hranice s Maďarskom – tradičným priateľom Poliakov. V tomto smere sa Poľsko s Maďarskom zhodli, ČSR bola ich spoločným protivníkom. Jedným z prostriedkov na oslabenie ČSR mala byť aj podpora ľudákov v ich snahe o autonómiu. Maďari ako aj Poliaci očakávali, že po jej získaní ľahšie ovládnu krajinu. Poľsko sa pod rúškom podpory slovenských autonomistických snáh stávalo akýmsi prostredníkom obnovenia Uhorska, uvádza autorka (s. 23).

V práci nemohla obísť ani spomínanú otázku údajnej „poľskej etnicity“ spišských obcí. O tej veľavravne vypovedá nielen doložený odpor Spišiakov pro-

ti Poľsku, ale už posledné uhorské sčítanie z roku 1910. Podľa tohto sa k poľskej reči hlásilo tak málo obyvateľov, že poľská národnosť nemala v sčítaniach hárkoch ani len samostatnú kolónku a prípadní Poliaci boli zaradení do kategórie „iní“. Povedľa takmer stotisícovej masy občanov, ktorí sa hlásili k slovenskej reči, bolo týchto „iných“ ani nie šesťtisíc (s. 24). Nevraviac už o tom, že po poľsky ani nevedeli.

Pochopiteľne, že i na slovenskej strane sa – ako vždy v histórii – našli odrodilci, ktorí agitovali za odtrhnutie od Slovenska, no v prípade Spiša (a Oravy) ich bol len nepatrný počet. (Najznámejším z nich bol rodák z Jablonky, katolícky kňaz Ferdinand Machay.) Tento nepomer sa pretavil aj do nálad obyvateľstva a verejne vyslovovaných snáh o zotrvanie v ČSR, ktoré jednoznačne prevládali nad hlasmi za pričlenenie k Poľsku. Ako dokladuje autorka, na Spiši vznikla len jediná organizácia, a to Národná rada v Starej Ľubovni, ktorá hlásala pripojenie k Poliakom. Celkovo mala 3 (slovom troch) členov.

Poľské vojsko už krátko po vzniku ČSR okupovalo časť Oravy a Spiša, až v januári 1919 ho tlak čs. diplomacie donútil odísť. Poliaci však odmietali opustiť Tešínsko, takže túto vážnu situáciu musela riešiť až dohodová Najvyššia rada. Tá rozhodla o konaní plebiscitu na území sporných obcí. Predovšetkým poľská strana nechcela ponechať nič na náhodu a s obrovskou vervou sa pustila do propagandy za pripojenie spišských obcí. Poľská plebiscitná komisia sídlila v Spišskej Starej Vsi. Činnosť na poľskej strane bola zmesou sľubov a protičeskej demagógie kombinovej so zavražďovaním až terorom. Spomedzi najhorších excesov možno uviesť postrieľanie a orabovanie skupiny českých úradníkov pri Červenom Kláštore v júni 1920, či zavraždenie národne uvedomelého richtára v Nedeci a vyhodenie jeho domu do vzduchu (s. 41-42).

Ak by sa konal naozaj objektívny plebiscit, dá sa predpokladať, že obyvateľstvo Spiša by hlasovalo drvivou väčšinou za zotrvanie na Slovensku. K tomu však, nanešťastie, nedošlo. Dôvodom boli medzinárodné udalosti. Pod tlakom ofenzívy Červenej armády na Varšavu v júli 1920 veľmoci zmenili svoj postup. Aby spor vyriešili čo najskôr, rozhodli sa pre medzinárodnú arbitráž. Výsledok je známy: Veľvyslanecká rada dňa 28. júla 1920 v belgickom Spa rozhodla o pričlenení 25 oravských a spišských obcí k Poľsku.

Dôsledkami tragického rozdelenia Spiša na život jeho obyvateľstva sa autorka zaoberá v 3. kapitole. Výsledok rozhodnutia rady neuspokojil ani jednu zo sporných strán. Poľskej vláde sa málili nielen zisky na Tešínsku, ale tvrdila, že v ČSR ostalo vraj 45 tisíc Poliakov (čím myslela zvyšné obyvateľstvo Oravy a Spiša – s. 45).

Začleňovanie Slovákov do poľského štátu však nebolo vôbec bez problémov. Presne naopak, títo kládli odpor po všetkých stránkach: spontánne spisovali rezolúcie, organizovali demonštrácie, bojkotovali voľby, či utekali za hranicu, na Slovensko. Zaujímavo zareagoval na tieto postoje miestnych poľský režim. Vláda vyslala do sporných obcí vojsko, v niektorých oblastiach musela vyhlásiť stanné právo. Zo spišských obcí vyhostila slovenských učiteľov a dosadila sem poľských. Postupne boli vymieňaní aj kňazi. Čs. vláda však pre svojich bývalých občanov nespravila nič (s. 49). Až v rokoch 1925 – 1926 boli podpísané medzištátne dohody, ktoré zakotvili právo pre „čs. menšinu“ na území plebiscitného územia v Poľsku používať svoj jazyk v administratíve, súdnictve a školstve. Ani jedno z nich však Slováci v Poľsku v praxi nepocítili (s. 57). Naopak, boli vystavení tvrdej a bezohľadnej polonizácii. Občas zachádzala až do tragikomických rozmerov, ako napríklad vtedy, keď poľskí žandári v slovenských rodinách v r. 1926 habali katolícke kalendáre zo Spolku sv. Vojtecha. Mocenský nátlak bol kombinovaný s miernejšími, a nenápadnejšími metódami. Poľský režim používal na získanie si spišského a oravského obyvateľstva (tzv. buditel'ská akcia) celú škálu prostriedkov: školské pobyty, regionalizmus, zamestnávanie, ba (nech už to vyznieva dnes akokoľvek humorne) aj turistiku. (Zoznam 30 organizácii, ktoré pracovali na popoľštení Spiša, uvádza v prílohe).

Na slovenskej strane však propagandistická akcia skrachovala úplne. Nenašli sa tu učitelia ani kňazi ochotní pôsobiť za poľskú ideu (s. 68). Vzhľadom na uvedené skutočnosti vyznieva dosť nepochopiteľne, že si poľská propaganda získala aj takú osobnosť HSLS, akou bol Karol Sidor.

Pokiaľ sa v polovici 20. rokov objavili vo vzájomných vzťahoch ČSR a Poľska zblížovacie tendencie, v druhej polovici 30. rokov sa veľmi rýchlo vytrácali a poľská politika sa radikalizovala. V zahraničnej politike sa dostávala na revizionistickú platformu, podobnú ako hortovyovské Maďarsko či hitlerovské Nemecko. Vysnívaná spoločná poľsko-maďarská hranica mala rozbiť nielen údajný „boľševický česko-ruský koridor“, ako to hlásali Poliáci, ale politika „Medzimoria“ (ako to už skôr uviedol napr. významný slovenský historik Ladislav Deák) mala zlikvidovať ČSR.

Paralelne s touto agresívnou tendenciou však pokračovala aj „politika cukru“. Mala dosiahnuť odlúčenie Slovákov od spoločného štátu s Čechmi, a to najmä zdôrazňovaním náboženských antagonizmov. Dialo sa to aj pod rúškom údajného kultúrneho zblížovania. V Poľsku vítali slovenských umelcov všetkých druhov – maliarov, sochárov, divadelníkov a i. – s úradnými ováciami, nešetřilo sa ani vysokými štátnymi vyznamenaniami. Hlinkovi dokonca udelili

rád Poloniae Resitutae, ktorý inak dostávali len najvyšší oficiálni predstavitelia samostatných štátov.

Poľsko-slovenský konflikt medzivojnového obdobia vrcholil udalosťami z jesene 1938, ktoré sú predmetom 6. kapitoly. Autorka ju výstižne nazvala *Recipročná agresivita*. V tomto období už Poľsko stálo celkom otvorene, spolu s hortyovcami a nacistami, na protičeskoslovenskej platforme. V období najväčšieho ohrozenia ČSR si bez ostychu ultimatívne nárokovalo nové územné zisky na jeho úkor. V prípade Čiech a Moravy išlo o Tešínsko, v prípade Slovenska jestvovalo viacero verzií požiadaviek. V tej najradikálnejšej sa Poliaci domáhali nielen rozsiahlej časti Spiša a Oravy, ale aj celého okresu Čadca (s. 94). V poľských médiách sa rozbehla podobná propaganda, ako v rokoch 1919 – 1920. Nakoniec zvíťazila diplomatická taktika – v obavách z odporu na Slovensku si Poľsko nárokovalo len na okrajové územia. 25. októbra požiadal poľský konzul slovenskú vládu o 1 500 km² so 6 000 obyvateľmi. O ďalšom postupe sa mala dohodnúť zmiešaná slovensko-poľská delimitačná komisia. Znova sa opakovali scény z povojnového obdobia: odpor miestneho slovenského obyvateľstva, verejné prejavy nenávisťi k Poľsku, útoky na poľských členov komisie. Hoci výsledné straty neboli pre krajinu veľké (strata obcí Javorina, Lesnica a ďalších okrajových častí Spiša v celkovej veľkosti 125 km² a 1 000 osôb – okrem niekoľkých kysuckých a oravských obcí) dopad na slovenskú politiku bol ďalekosiahly. Tým skôr, že požiadavky prišli v rovnakom čase, ako oveľa rozsiahlejšie maďarské.

Reprízovali sa aj vnútorné pomery na novozískaných územiach. Ako dokladá Majeriková, v Lesnici i Javorine nastala – po školskej, ale aj cirkevnej stránke – tvrdá polonizácia. Slovenský kňaz i s kaplánom boli vyhnaní, nebola ponechaná ani slovenská škola. Pre všeobecný odpor zo strany obyvateľov poľský režim dokonca vyhlásil v Javorine zákaz združovania sa (s. 100-101). Nepomohli ani cukríkové metódy manželky poľského prezidenta Ignacyho Moścického, ktorá sa unúvala do obce prísť osobne a rozdávať slovenským deťom darčeky.

Výsledkom týchto skutočností bolo, že na Spiši zavládla protipoľská nálada. V súvislosti s vojnovými prípravami mohla uvedené kroky Poliakov oneľho plne využiť ľudácka propaganda. Protipoľské nálady sa zďaleka netýkali len pro-nacistických elementov, zo sympatií k poľskej politike vytriezveli aj viacerí umiernení ľudáci, bývalí polonofíli. (Za všetkých možno uviesť aspoň Františka Šubíka, básnickým menom Andrej Žarnov. Tento lekár, básnik a prekladateľ z poľskej literatúry po obsadení Javoriny v roku 1938 vrátil všetky poľské vyznamenania – pozn. aut.)

Množstvo informácií a zdrojov, ktoré autorka v knihe uvádza, nie sú nové. Mnohé známe skutočnosti však dopĺňa o nové poznatky z archívnych fondov regionálnej či osobnej proveniencie, z kroník i spomienok pamätníkov. Dopusťta sa však niektorých terminologických nepresností. Nesprávne je napr. hovoriť o „ruských“ vojskách, keďže tieto boli sovietske (s. 88). V publikácii autorka cituje aj dokumenty z poľských archívov (AAN Warszawa, AP Katowice), no neuvádza ich aj v použitých prameňoch na konci knihy, keďže materiály z týchto archívov mala k dispozícii len sprostredkovane (a vysvetlila to na s. 10). Ostáva dúfať, že v budúcnosti rozšíri bohaté poľské publikácie aj o vlastný podrobnejší archívny výskum, čo komplikovanej téme len prospeje.

Veľmi dôležité však je, že kniha nielen rozširuje našu poznatkovú bázu, ale súčasne pohýna čitateľa k zamysleniu. Napríklad, pokiaľ ide o celkové postavenie (a práva) národnostných menšín na Slovensku v 20. storočí a situáciu národnostných menšín v Poľsku.

Výsledkom desaťročia trvajúcej surovej polonizácie je stav, že náhodný návštevník obcí na hornej Orave či severnom Spiši nemá prakticky šancu tu zistiť, že tieto obce boli stáročia slovenskými a že tu podnes žije (žiaľ!) už len malá slovenská menšina...

Zaujímavé je, že jedným z prostriedkov, ktorými poľská propaganda rozlepťavala slovenské národné povedomie, bol tiež regionalizmus. Tento sa, mimochodom, masovo propaguje i dnes, v podmienkach „superdemokracie“ Európskej únie, rovnako na severnej i južnej hranici našej vlasti.

Do nepochopiteľného svetla stavia kniha aj snahy a vôbec „logiku“ poľskej medzivojnovnej politiky. Možno sa pýtať, čo chceli Poliaci svojou agresívnou politikou dokázať? Obrovský poľský štát, mnohonásobne väčší než Slovensko (pripomeňme, že len tzv. Kresy, čiže územia bývalého východného Poľska, dnes západnej Ukrajiny, mali približne 200 000 km², teda štyrikrát viac, než celá naša krajina). Akoby pričlenenie chudobných okrajových spišských a kysuckých obcí značilo pre Poľsko nejaké civilizačné pozdvihnutie.

Prínos práce vidím aj v ďalších rovinách.

Autorka, hoci vôbec nie je prvá, na konkrétnych faktoch ukazuje obraz vzťahu poľskej politiky ku Slovensku, resp. k ČSR. Tým pomáha vytvárať pravdivý obraz o postojoch a snahách nášho severného suseda, ktorý je u nás – a nielen u nás – značne skreslený a zidealizovaný.

Publikáciu musím vyzdvihnúť aj z hľadiska čitateľského. Hoci ide o vedeckú publikáciu, nie je napísaná suchopárne, ale pomerne pútavo. Autorka nepoužíva ani rôzne skomoleniny a diplomaticko-alibistické termíny pripúšťajúce viacroz-

mernú interpretáciu (tak typické pre mnohých autorov, ktorí sa, v snahe nikoho si nepohnevať, boja jasne vysloviť svoj vlastný postoj). Zrozumiteľne povedané, autorka pomenúva veci ich vlastnými menami. Skromne sa domnievam, že toto je výsadou len menšej časti historikov – spravidla tých, čo vzdorovali totalitnej marxistickej ideológii, alebo časti tých, čo naopak nezažili pretvarovanie a vynútenú autocenzúru spreď roka 1989 a publikovanie svojich názorov pokladajú za samozrejmosť. Autorka nepodľahla ani novej agresívnej vlne politickej korektnosti, ktorej súčasťou je potieranie národného princípu. Píše – a aj publikuje – tak a len tak, ako jej káže jej racionálny úsudok, vedomie a svedomie. Práce a autori tohto razenia sú v dnešnej dobe, keď sa všeobecne relativizuje nielen historická pravda, národné povedomie a národ je ohľupovaný zbulvarizovanými médiami i nevzdelanými politikmi, veľmi potrební.

Nakoniec, odborne podložená a fundovaná práca o poľskej politike voči Slovákom na odstúpených územiach celkom legitímne otvára cestu aj alternatívnym výkladom sporných udalostí na slovensko-poľskom pohraničí v období po 1. septembri 1939. Po jej prečítaní sa totiž nemôžeme ani najmenej čudovať, že príchod slovenskej armády v septembri 1939 bol pre slovenskú menšinu, dovtedy kvárenú bezohľadnou polonizáciou zo strany štátu i cirkvi, doslova oslobodením. No to už je téma na iné miesto...

*

KOL.: *Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť.* Bratislava : Magnet Press, 2005, 206 s. (MARTIN LACKO)

Prednedávnom, v roku 2005, vyšla navonok veľmi reprezentatívna publikácia s názvom *Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť.* (Pre menej informovaných treba hneď na začiatok objasniť, že pod ozbrojenými silami si musíme v tomto prípade predstaviť len armádu, nie všetky ostatné ozbrojené zložky štátu, ako napr. žandárstvo). Aj to je totiž jeden z výsledkov reformy armády z roku 2002.

Už pri letmom pohľade do knihy musí čitateľ oceniť, okrem kvalitného a pútavého spracovania (obálka, papier), aj štruktúru knihy, ktorá je pomerne veľmi prehľadná. Popisné časti sa striedajú s medailónmi výrazných vojenských osobností, no najmä s množstvom fotografií. Takisto treba vyzdvihnúť i fakt, že publikácia je vydaná dvojazyčne, slovensko-anglicky, čím sa stáva využiteľnou aj za hranicami našej malej krajiny. Z druhej strany tým však rastie nielen úroveň knihy, ale aj zodpovednosť autorov, aký obraz našej národnej histórie – a nás samých – pošlú do sveta.